

*Маргарита Головка,
Олена Міхеєва*

ПРОБЛЕМА ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДИТИНСТВА В ПЕДАГОГІЦІ Я. КОРЧАКА

Головну мету національної дошкільної освіти визначено як створення сприятливих умов для особистісного становлення і творчої самореалізації кожної дитини, збереження самоцінності дитинства. У контексті вирішення цієї глобальної мети, актуального значення набуває звертання до кращого педагогічного досвіду, його узагальнення та творче переосмислення.

Педагогічні погляди Я. Корчака цікавлять світову педагогічну громадськість передусім своєрідністю підходу до оцінки значення періоду дитинства, зокрема, дошкільного, в процесі формування особистості гуманністю, милосердям, визнанням за вихованцями рівноправності з батьками та дорослими, націленістю на саморозвиток та самовдосконалення.

Педагогічна концепція видатного педагога Я. Корчака охоплює широке коло проблем педагогіки, актуальних на рубежі тисячоліть. Науковці різних держав досліджують та пропагують його спадщину в галузі виховання, дитячої психології, літератури; її різні аспекти всебічно обговорюються на наукових семінарах, конференціях, симпозіумах, видаються наукові збірники. Поряд із цим, слід зазначити, що в Україні педагогічна і літературна спадщина Я. Корчака вивчена та репрезентована ще недостатньо. Це стосується й обраної нами проблеми.

Різні аспекти педагогічної спадщини Я. Корчака, його теоретичної і практичної діяльності розглядалися в низці публікацій реферативно-публіцистичного характеру (60–70-ті роки ХХ ст.). Дисертаційне дослідження Р. Валесової поклало початок вітчизняному корчакознавству й викликало потребу поглибленого вивчення педагогічної концепції та окремих елементів виховної системи видатного педагога.

Помітне посилення інтересу до особистості Януша Корчака в Україні спостерігається в 90-х роках (дисертаційні дослідження С. Денисюк, Т. Забутої, В. Ханенко). Наукові дослідження цих авторів присвячено змісту та структурі деяких елементів педагогічної системи Я. Корчака, питанням організації та етапів розвитку дитячого самоврядування, роботі опікунських закладів, педагогічному керівництву; загальним пробле-

мам формування гуманної особистості в цілісній виховній концепції польського педагога. Проте, погляди Я. Корчака на проблему педагогічного супроводу дитинства залишаються сьогодні маловивченими та гостроактуальними.

Мета статті – проаналізувати сутність поглядів Я. Корчака на феномен педагогічного супроводу дитинства в контексті його гуманістичної концепції.

У Я. Корчака є влучні слова про те, що кожна людина обирає свою «тему життя». Такою «темою життя» педагога Корчака були діти. Він жив заради дітей, заради них і помер, прийнявши смерть разом з дітьми у газових камерах фашистського табору смерті Треблінка.

Погляд на дітей як на своєрідний соціальний прошарок суспільства сформувався під впливом переконань педагога в абсолютній цінності дитинства. «Дитячий вік, – писав він, – довгі важливі роки у житті людини... дитячі роки – це роки, з яких ріка бере початок і де визначає свій напрямок» [4, с. 10]. Він неодноразово наголошував на значенні щастя, радості у формуванні дитячої особистості, вважаючи, що без яскравого, повноцінного дитинства може бути спотвореним життя людини.

Саме тому в корчаківських дитячих будинках прагнули до того, щоб вихованці хоча б протягом декількох років перебування там відчували радість дитинства. Я. Корчак наполягав, що створив не тимчасовий оазис або рай для бідних сиріт, а виховний заклад, де діти можуть нормально розвиватися та виховуватись.

Я. Корчак вбачав мету педагогічного супроводу в тому, щоб забезпечити дітям свободу гармонійного розвитку всіх духовних сил, розкрити всю повноту закладених можливостей, виховати їх на повазі до добра, краси й свободи. Однак він розумів, що в тому суспільстві, де створювалася його виховна система, неможливо реалізувати цей ідеал гуманістичного виховання, тому що і держава, і церква, і працедавець чекають від молоді тільки посередності та покірливості. Саме тому він і готував своїх вихованців до боротьби за існування, навчав ініціативи, виховував характер, розвивав волю, щоб діти могли вистояти у жорстокому бездушному житті.

Сьогодні нерідко на сторінках педагогічної преси піддають сумніву категорію добра в педагогічній взаємодії педагога та дитини. У книзі «Правила життя» Я. Корчака читаємо: «Я часто думав про те, що означає «бути добрим»? Мені здається, добра людина – це така людина, яка володіє уявою і розуміє, як воно іншому, вміє відчувати те, що відчуває інший» [2, с. 264]. Отже, вважає автор, головне: добра в тисячу разів більше, ніж зла. Добро є сильним та нездоланим. Бути добрим, не добреньким, дійсно добрим – це, може бути, найважча справа в світі. Для цього потрібний особливий талант, нескінченне терпіння, готовність, якщо знадобиться, пожертвувати життям.

Педагог-гуманіст виступав правозахисником дитинства, що потребує мудрої любові та розумного виховання, гуманного ставлення. Знаменною подією в цьому контексті є нарис «Право дітей на повагу» (1929) – своєрідний педагогічний маніфест, який відповідав на потреби того часу і навіть випереджав його. Як відомо, 26 вересня 1934 року була прийнята Декларація прав дитини (Женевська декларація). У ній наголошувалося, що людство повинно дати дитині все найкраще для всебічного розвитку й виховання, для гідного і повноцінного життя. Отже, декларація знайомить нас із тими проблемами, яким Я. Корчак присвятив не одну свою працю. На його думку, всі діти мають права, які батьки, вихователі та дорослі повинні безумовно визнавати і поважати: право дитини на повагу (її невдачі і сліз, таємниць та відхилень, тяжкої роботи, росту, сьогоднішнього часу та сьогоднішнього дня, містерії зусиль, виправлення та недовіри); право дитини бути такою, якою вона є; право на участь у міркуваннях про неї та вироках; уважне ставлення до її проблем; висловлювання своїх думок; самостійну організацію свого життя; використання своїх вартостей та покривання своїх недоліків; право на протест і вимоги; на помилку, таємницю, рух; на власність та на гру [3].

Не все в педагогічних працях Я. Корчака доведено до кінця, не все може бути визнано за аксіому. Але все глибоко продумано, зведено в логічну конструкцію і має під собою стійкий ґрунтовний фундамент – найбагатший педагогічний досвід. Створюється уявлення про існування такої послідовної конструкції, знаючи передумови виникнення якої, можна з певною точністю виявити її окремі елементи і встановити їх взаємозв'язок та призначення.

Аналіз педагогічної спадщини Я. Корчака дозволив визначити його виховну систему як цілісну сукупність взаємообумовлених і взаємопов'язаних елементів суб'єкт-суб'єктного педагогічного супроводу. Ця цілісна система є

динамічною (що обумовлено зміною її стану в часі), самоорганізованою, відкритою (що характеризується вводом і виводом інформації), має свою структуру. Структурність системи характеризується можливістю описання її через вектори зв'язків і відношень елементів у цілісній єдності. Стаціонарним станом відкритої системи є динамічна рівновага, при якій всі визначальні принципи побудови системи є незмінними, водночас продовжуються процеси вводу та виводу інформації, накопичення досвіду і вдосконалення форм і методів виховання.

Зміст і спрямованість педагогічного супроводу обумовлюють фундаментальні принципи (вихідні положення), на яких вона ґрунтується: визнання дитинства повновартісним, рівноправним; взаємодія виховання й активності самої особистості дитини; синтез медицини й педагогіки у вихованні; єдність процесів психологічного вивчення дитини й педагогічного впливу на неї.

Спрямованість теоретичних розробок і практичної діяльності Я. Корчака на виховання активної і самостійної особистості дитини з розвиненими гуманістичними якостями обумовила розкриття в його концепції обґрунтованих поглядів і переконань стосовно теорії людини як істоти біосоціальної, теорії синтезу знань про дитину, цілей педагогічного супроводу, сутності цього процесу, типології дітей, провідних методів виховного впливу, в тому числі й батьківського, підготовки вихователів тощо.

Педагогічна концепція Я. Корчака дозволила йому визначити основні елементи педагогічного супроводу як конструктивно-змістову сторону виховного процесу: організація внутрішнього життя колективу на засадах самоврядування з чітко визначеною структурою і правовим полем захищеності дитини; стимулювання громадської активності вихованців і виховання у праці; побудова колективу як соціально-вагомих особистостей; свідоме сприйняття визначених норм співжиття, що ґрунтуються на гуманістичних правових засадах і морально-ціннісних принципах; формування громадської думки й створення механізму її впливу на особистість; відмова від насильства в будь-якій формі; налагодження системи стимулювання поведінки дитини [1].

Враховуючи об'єктивні і суб'єктивні чинники конкретної виховної ситуації, Я. Корчак застосував цілісну систему виховної техніки, що була пристосована для виховних намірів і потреб дітей: *Кодекс* як основний закон співжиття і співвідповідності дітей у виховних закладах; *Сейм* (дитячий парламент), *Товариський суд*; *Судова газетка* як інформативний орган Суду та щотижнева газета, що випускалася дітьми для

дітей; опікунство (наставництво); динамічна система чергувань, що забезпечувала повне самообслуговування дитячих будинків; скринька для листів; шафа знайдених речей; пам'ятні листи заохочень і зауважень; листи бійок і сліз; спільне прийняття важливих рішень; діаграми порушень і досягнень; організація спілкування на засадах гуманізму, добровільності й доступності тощо. Зазначимо, що діяльність кожного елемента системи спрямовувалася на розвиток певних якостей особистості, формування почуття обов'язку, відповідальності та ін.

Варта уваги сучасників діяльність Я. Корчака, що пов'язана з опікунською педагогікою, бо в складній соціально-економічній ситуації Я. Корчак створив два дитячих будинка (справжні дитячі республіки) – виховні інституції нового типу, – завданням яких було забезпечення умов для всебічного розвитку особистості дитини на засадах визнання і дотримання її прав.

Історико-педагогічні знання сьогодні орієнтують не тільки в багатоманітних варіантах загальнопедагогічних підходів, але й відкривають для педагогів і батьків ретроспективу педагогічних засобів і перспективу їх оновлення на шляху гуманізації виховання, в тому числі й батьківського.

Як свідчать психолого-педагогічні дослідження (О. Леонт'єв, С. Козлова), у вихованні дитини особливого значення набуває «інтимне коло спілкування» – батьки та близькі люди, які задовольняють потребу малюка бути захищеним, коханим, необхідним, емоційний образ яких зберігається у свідомості на все життя.

У педагогічній спадщині Я. Корчака можна знайти різнобічну програму оновлення людини, на засадах якої він намагався вирішити проблему перебудови суспільного життя. У тогочасних умовах він не мав можливості розгорнути виховну діяльність у широких масштабах. Глибоко розуміючи значення роботи на ґрунті виховання знедолених дітей, він всі свої сили і любов, набуті знання та досвід віддавав опікунській педагогіці, і саме там він зумів досягнути неперевершених результатів. У педагогічній спадщині Я. Корчака міститься багато цікавих ідей і думок, міркувань і порад, що стосуються батьківського виховання, особливо, коли мова йде про дітей дошкільного віку, і в сучасних дослідженнях цей аспект творчості польського педагога залишається маловивченим.

Погляди Я. Корчака на проблему педагогічного супроводу в умовах сім'ї формувалися протягом всієї його багатогранної

діяльності в ролі лікаря, педагога-практика, суспільного діяча, вченого, письменника і знаходили відбиття в численних творах. Перша спеціальна робота, що народилася на підставі інтересу та спостереження за життям дітей різних верств населення – повість «Слава» (1912) – розповідь про життя бідної сім'ї у капіталістичній Польщі. Із 1914 року починається праця над книгою «Як любити дітей» – маніфестом гуманістичної педагогіки, і в 1920 році виходить її перший том – «Дитина у сім'ї» (у 1921 2-й том «Інтернат», «Літні колонії» та «Будинок Сиріт»). У 1929 році була опублікована брошура «Право дітей на повагу», а в 1930 р. – книга «Правила життя». Педагогіка для дітей та дорослих». Із всього розмаїття літературно-публіцистичних і науково-популярних творів Я. Корчака ми виокремлюємо саме ці роботи (вони є також доступними для нас як джерела), тому що вони мають безпосереднє відношення до означеної проблеми, дозволяють поринути в світ дитинства, глибоко зрозуміти основи виховання дитячої особистості під впливом батьків на ранніх стадіях її становлення та розвитку.

Таким чином, провідною ідеєю педагогічної діяльності Януша Корчака була персоналістична орієнтація. Він створив унікальну педагогічну концепцію, в центрі якої – дитина з її правами. Провідна ідея корчаківської суб'єкт-суб'єктної педагогіки – створення такої виховної атмосфери, яка б сприяла розвитку особистості в найкращому для неї напрямі.

Абсолютна відсутність авторитаризму, догматизму, емоційної холодності в педагогічній системі Я. Корчака, її відкритий гуманізм і духовна наповненість уможливило запозичення її досягнень сучасною практичною педагогікою, робить її достойною уваги вихователів і батьків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Забута Т. Дитяче самоврядування в педагогічній спадщині Я. Корчака : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01. «Педагогіка» / Т. Забута. – Одеса, 1997. – 20 с.
2. Корчак Я. Правила життя : вибрані твори. / Януш Корчак. – К. : Молодь, 1989.
3. Корчак Я. Как любить детей / Януш Корчак. – М. : Знание, 1968.
4. Корчак Я. Право детей на уважение / Януш Корчак // Избр. пед. произв. – М. : узд-во 1966.